

BASSAS, Xavier (Universitat de Barcelona). *La traducció és política. Sobre el mercat de les llengües*. Ressenya del llibre: CASANOVA, Pascale Casanova. (2016). *La langue mondiale. Traduction et domination*, París: Seuil, 144 pàgs.

No és atzar si començo aquesta ressenya el 29 de setembre de 2019. Fa un any, exactament, va morir per les conseqüències d'una llarga malaltia degenerativa la Pascale Casanova, autora del llibre que volem analitzar aquí. Aquesta ressenya hauria de tenir potser un to elegíac, com una mena d'homenatge en el primer aniversari de la desaparició d'una investigadora de gran *valor* (en el doble sentit: qualitat i coratge).

La trajectòria acadèmica de Pascale Casanova comença amb una tesi sota la direcció del cèlebre sociòleg Pierre Bourdieu, del qual extreu les bases teòriques del seu pensament, com veurem més endavant. L'any 1999 va publicar aquesta tesi, titulada *La République mondiale des lettres* i convertida immediatament en una referència indiscutible pel que fa a l'estudi del “espai literari mundial”. Més enllà de l'estudi formalista de les obres, tan en boga encara avui en dia a les classes de qualsevol facultat de Filologia, i més enllà també de l'estudi de les obres a partir de la història nacional de cada país — àmbit nacional comparat, de vegades, amb els països veïns només des del punt de vista de les influències temàtiques o formals—, el llibre de Pascale Casanova proposa innovadorament una anàlisi exhaustiva de la configuració de la literatura mundial i del seu funcionament com qualsevol altre “mercat”, on els valors de les mercaderies (en aquest cas, les obres literàries) es determinen per relacions de dominació. La historicitat en un sentit “mundial” s'introdueix com una “superestructura” determinant per valorar el sentit d'una obra i s'afegeix així a la historicitat nacional, a la vida de l'escriptor i a l'estat de la pròpia

llengua. En la mateixa direcció marcada per la tesi de Pascale Casanova, Franco Moretti i tota una generació d'investigadors segueixen aquesta línia de recerca que s'interessa, per exemple, per la lluita entre la “literatura mundial” i la “literatura global”, entre la comprensió poètica del “clàssics” d'una nació (Llull, Cervantes, Dante, Montaigne, Shakespeare, etc., hi tornaré més endavant) i el seu valor que els converteix en model “universal” i, alhora, en “capital literari” nacional, fent que l'espai literari mundial estigui llavors sotmès a aquesta tensió: el valor d'universalitat i l'apropiació com a riquesa d'una identitat cultural. Lluita literària, sense ingenuïtat, lluita de dominació.

Pascale Casanova també es va bolcar en les literatures menors, com deien Guattari i Deleuze, per donar a veure de quina manera poden els dominats —autores i autors “perifèrics” allunyats dels centres de valor (literari)— contestar els models universals i el capital nacional dins del mercat literari mundial. Va escriure, per això, *Beckett l'abstracteur* (1997) i *Kafka en colère* (2011). L'obra que ressenyem avui, i que elogiem sincerament pel que té de trencadora però no sense alguna mínima reserva, perllonga aquesta línia de recerca i es concentra, precisament, en la noció de “llengua mundial” i la relació que manté tot aquest panorama del mercat literari amb la traducció.

Lluny de la comprensió de la llengua com un simple mitjà de comunicació, Pascale Casanova vol considerar la llengua com un fenomen sotmès a les relacions de dominació. La llengua és una afer de poder, de política, de política literària. Per aprofundir en aquesta comprensió política de la llengua, en aquesta obra es recolza en el fenomen del bilingüisme i de la traducció des del punt de vista de la mundialitat i de les relacions de dominació, punt de vista que ens

permet de repensar la història de les traduccions i afegeix una nova perspectiva —potser ja esbossada en la crítica d’Antoine Bermann a l’etnolocentrisme— per a la traductologia. *La langue mondiale. Traduction et domination* va ser publicat l’any 2015 i té 7 seccions, essent la primera un “Exordium” i la darrera, una mena de conclusió de la situació actual de dominació de l’anglès, anomenada “Exitus ou les Belles Infidèles recommencées”. El gruix del llibre es concentra llavors en la relació de dominació entre el llatí i les llengües vernaculars, especialment —ni cal dir-ho en una autora francesa (vegeu la seva justificació a la pàg. 20)—, en la relació entre el llatí i el francès. El primer i segon capítols constaten, d’entrada, la importància del llatí en la cultura europea fins al segle XVII. Les anàlisis que ens proposa es basen en els paràmetres establerts per Charles A. Ferguson per a la constatació de la dominació d’una llengua. Aquests paràmetres serien: la funció, el prestigi, l’herència literària, l’adquisició, la estandarització, el lèxic. Segons el resultat d’aquests paràmetres, s’estableix així quina és la llengua “High” (de prestigi) i la llengua “Low” (usos populars), seguint la terminologia del mateix Ferguson que l’autora utilitza (pàgs. 27-30). Segueixen després la constatació de l’enriquiment progressiu del francès durant el segle XVI i la seva lluita contra el llatí, analitzant així fenòmens literaris que no havien estat analitzats sota aquesta perspectiva de valor i dominació, com veurem més endavant en detall en el cas de La Plèiade. El tercer capítol, titulat “La traducció comme conquête” es concentra en la traducció entre llengües contemporànies, com el francès i l’anglès del segle XVII, i en l’interès creixent d’aquestes dues cultures per la traducció com a tema teòric. El tema de la fidelitat i la infidelitat de la traducció fa llavors la seva entrada, i es desenvolupa en el quart capítol analitzant el fenomen de “Les Belles Infidèles”, és a dir, aquella època de la traducció a França en què es modificava el text original —lliurament i fins punts que avui semblen inversemblants!!— per una qüestió de gust (el famós plaer literari, “*l’agrément*”) o per no mancar al decor

(usos, costums, hàbits socials i morals de la pròpia època). El cinquè capítol, aprofita una conferència de l'autora sobre Leopardi per tancar el cicle d'evolució i progressiu enriquiment del francès en la seva lluita per esdevenir llengua dominant, en detriment del llatí, primer, i després de la resta de llengües. L'autora examina llavors els textos del *Zibaldone* de l'egregi autor italià per demostrar la lluita d'aquest contra el francès en un moment d'unificació d'Itàlia i, per tant, en un moment cabdal per a l'estandardització de la seva llengua. En l'esmentat “*Exitus*”, l'autora reflexiona finalment sobre l'anglès que, ja des de mitjans del segle XX, ha acabat amb el francès i amb qualsevol altra llengua en la seva pretensió a la dominació: tornant així les Belles Infidèles, però ara en el cas concret de la llengua anglosaxona. La traducció esdevé, de nou, un mecanisme que esborra l'origen del text, s'apropia del “capital” estranger i enriqueix la pròpia llengua.

Però el que més ens interessa és insistir, encara que sigui breument, en algunes de les noves perspectives d'interpretació que Pascale Casanova obre en aquest llibre. Des de l'inici, val a dir que és fascinant com l'autora va re-interpretant fenòmens essencials en la història literària de França des d'un punt de vista que trenca amb les ja clàssiques i trinxades anàlisis formalistes, temàtiques, històriques que tenen sens dubte el seu interès però que, aïllades dels debats polítics, no fomenten avui en dia el pensament crític que tan necessitem dins i fora de les aules de filologia.

L'autora comença presentant aquest llibre com una prolongació de la ja esmentada *La République mondiale des lettres* i, alhora, assentant les bases teòriques de la seva anàlisi: “Traducció i bilingüisme col·lectiu són fenòmens que cal comprendre no ‘contra’, sinó ‘a partir’ de la dominació lingüística i dels seus efectes: en comptes d'escapar-ne, aquests fenòmens reproduïxen la relació de

força entre les llengües” (pàg. 10). Partint de la noció de “mercat lingüístic” de Pierre Bourdieu i la idea de la llengua com a “instrument de poder”, Pascale Casanova insisteix en les relacions jeràrquiques que estableixen les traduccions i ens fa pensar, d’entrada, que aquestes no són intercanvis que enriqueixen unes i altres cultures, sinó que són el resultat de l’interès cultural i els beneficis simbòlics que procuren. Afirmar, així, que sempre hi ha llengües millor considerades que d’altres i que, per sobre de totes, sempre n’hi ha una que és la llengua dominant, la “llengua mundial”, que dona títol al llibre. La llengua mundial és un fenomen “transhistòric” i té més valor que les altres (pàgs. 12-13). Com a prova, i aquí rau el lligam amb al traducció, Pascale Casanova afirma que la llengua mundial és l’única que dona valor a una obra quan és traduïda en aquesta llengua, contradient així l’opinió habitual que fa de tota obra traduïda una obra amb menys valor que l’original. Aquesta mateixa ressenya que estàs llegint, per exemple, sense ser literària, tindria més valor en la seva traducció anglesa que en la seva versió original en català. Ho sabem per experiència confirmada en el món acadèmic. Però el punt cabdal (“*the main issue*”, com s’acostuma a dir en els articles anglesos, precisament) és que el fet de traduir ja no és un acte d’enriquiment cultural entre llengües, sinó una relació de dominació. L’existència d’una llengua com a llengua de prestigi polititza el sentit de les traduccions, amb conseqüències clares quant a l’orientació dels escriptors/escriptores en les seves obres (quins temes i maneres d’escriure cal adoptar per ser traduït avui en dia en anglès, per exemple) i la seva consideració com a centrals o marginals dins d’una literatura nacional. Magnífica i resumida fórmula que ens ofereix l’autora: el prestigi d’una llengua és una forma de poder (pàg. 29).

És des d’aquesta perspectiva que cal reinterpretar, també, el fenomen del bilingüisme que tan bé coneixem a Catalunya: si una societat és majoritàriament bilingüe no és signe de riquesa cultural, com s’acostuma a dir ingènuament, sinó que és un signe de domina-

ció. En el nostre cas, de dominació del castellà sobre el català. També es podria fer extensiu això mateix al bilingüisme que tots patim amb la nostra pròpia llengua i l'anglès, un cas potser més evident que no impedeix, sovint, posicions ingènues al respecte. En cada època, de fet, hi ha una “llengua mundial”, la llengua que té prestigi, la llengua que —com dèiem abans— és l'única que dona valor en traducció; i aquesta llengua sembla, a ulls dels i de les parlants, tenir més poder de comunicació que les altres. Pascale Casanova defineix el prestigi de la llengua mundial, precisament, en termes de “màgia social”, “creença”, “fe”, “boja persuasió” —vegeu pàgs. 29 (“magie sociale”), 40 i 92 (“croyance”), també 40 (“folle persuasion”), 64 (“foi”) *et passim*. Assumint l'interès d'aquestes anàlisis, sembla potser excessiu el poder que l'autora atorga a l'aspecte subjectiu en la consideració del prestigi d'una llengua. Tot i que ella mateixa apunta que el prestigi de la llengua mundial és només “en part irracional” (pàg. 40), al llarg del llibre la definició del “prestigi” es fonamenta més en aquesta irracionalitat subjectiva que no pas en les condicions materials per a les seves anàlisis. El poder simbòlic i econòmic que esmenta breument al principi (pàgs. 27-30) queda, certament, secundaritzat per aquest aspecte subjectiu. Però no dubtem, malgrat el desequilibri aparent en el llibre, que l'autora coneixia millor que nosaltres la relació interdependent d'un i d'altre poder (subjectiu i material) en l'establiment de la dominació i prestigi d'una llengua.

Al marge d'aquesta definició del “prestigi” d'una llengua, resulta fascinant veure també com l'autora passa tota la història literària de França pel sedàs de la traducció i de les relacions entre llengües com afers de dominació. La famosa “*Brigade*” de La Plèiade francesa durant el Renaixement (Ronsard, Du Bellay, Peletier, entre d'altres), per exemple, s'entén així com la pretensió d'introduir el francès en la “competició literària internacional”; per això, el seu rebuig de les formes medievals amagava un interès *mercantil* per les formes llatines i gregues com les úniques fonts d'on el francès podia

obtenir “prestigi” (poder) per competir amb el llatí com a llengua dominant, i amb l’italià com a llengua de via directa amb l’Antiguitat clàssica. De fet, el terme “clàssic” és un adjectiu (o substantiu) que s’assigna a aquelles obres més o menys antigues que són simplement ineludibles en la cultura d’una societat, però Pascale Casanova ens recorda que l’origen del terme “clàssic” remet a aquells ciutadans romans que eren rics (els “*classici cives*”) i que és a partir d’aquí que Aule Gel·li al s. II d. C. i, més tard, Thomas Sébillot l’introdueixen per anomenar obres literàries amb un valor d’autoritat. Els clàssics són els textos nobles, els que tenen valor, els “que pertanyen a un grup prestigiós”. L’autora també apunta aquí que és “clàssic” aquell que té un “valor màgic” (pàg. 62) perquè estableix un tall radical entre els que són clàssics, els que dominen, i els que no. El mateix exercici de “politització” s’opera en el llibre amb els termes “modern” i “Modernitat”:

Modern és un terme relacional que no té contingut en ell mateix. És ‘modern’ allò que no és vist com a ‘antic’ o ‘passat’. [...] El canvi del sentit de ‘modern’ es posa en marxa a finals del segle XVIII [...]. La ‘modernitat’ comença llavors a ser avaluada positivament. El passat esdevé sinònim de fixat, repetitiu, destinat a la desaparició per obsolescència. A partir d’aquest moment, la competició per a l’obtenció de la categoria de ‘modern’ esdevé el mecanisme principal d’unificació de l’espai llibresc mundial (pàg. 111).

I la “llengua mundial”, com és el cas de l’anglès, se suposa la més moderna, la més avançada en la línia fictícia d’aquesta temporalitat “moderna” (pàg. 112). Passat pel sedàs de la perspectiva politico-sociològica de Pascale Casanova, els termes cabdals de “clàssic” i de “modern” prenen així un altre *valor* en les nostres històries literàries.

Sense voler allargar-nos massa, el mateix podríem dir de la posició traductològica de “Les Belles Infidèles” a la França del segle

XVII, com ja hem esmentat, un moment en què el francès ja ha assolit una posició d'equilibri amb el llatí i es pot permetre de traduir al seu gust, segons les seves conveniències, les obres estrangeres per tal d'apropriar-se-les i enriquir així el seu “capital literari” (vegeu pàg. 93). I en aquest sentit d’“espai literari mundial”, “mercat de llengües”, “valor”, “enriquiment”, “capital”, “plus-vàlua”, en definitiva, en aquest sentit de relacions de dominació cal entendre també la cèlebre “Querelle des Anciens et des Modernes”, el declivi del francès i el prestigi avui inapel·lable de l'anglès, que l'autora analitza al final del llibre.

Diguem, per acabar, que potser és cert que el domini del francès en el segle XVIII-XIX, com assumeix Pascale Casanova, no és un fet constatable sinó una llegenda creada per cohesionar i glorificar França, com li retreu Laurence Arrighi en el seu text sobre el mateix llibre que ressenyem aquí. Potser és cert també que parlar de la traducció en termes de mercat, capital, valor, no s'escau per a la majoria dels autors i autores que escriuen i que ni volen ni contemplan l'entrada i promoció de les seves obres en l'espai literari mundial. Potser és cert, així mateix, que les tesis esmentades al principi es repeteixen massa al llarg del llibre i semblen il·lustrar-se simplement, sense enriquir-se ni modificar-se, en els diferents exemples i períodes històrics que es van estudiant. Ara bé, per la força de la seva perspectiva i de les seves tesis que pensen d'una altra manera la història de la literatura i de la traducció, no hi ha dubte que aquest llibre completa brillantment la posició ben fonamentada, uns anys abans, de *La République mondiale des lettres*. I no hi ha dubte que, dins i fora de la universitat i del món de traducció, necessitem una consciència i una pràctica més polítiques.

La figura de la Pascale Casanova, la seva recerca i els seus llibres no s'esborraran malgrat la malaurada i prematura mort de l'autora. Ja pot descansar en pau, certament, perquè va fer una recerca més potent que la que farem mai la majoria de nosaltres. I

“Transfer” XV: 1-2 (2020), pp. 474-482. ISSN: 1886-554

esperem, d'entrada, poder comptar ben aviat amb la traducció de *La langue mondiale. Traduction et domination* en castellà... i en català.

